

Szőlőskertek a budai borvidéken

Amikor valaki ma Budapest füstös, zajos utcáit járja, bizonyára nem gondol arra, hogy valaha virágzó szőlőskertek pompáztak a házak helyén. A Budán és környező településeken élők legfőbb megélhetési lehetősége pedig a szőlészet volt. A Gellért-hegy sétányain vagy a Sas-hegy déli nyúlványain felállíthatnánk egy emléktáblát a következő felirattal: *Itt terült el hajdanában a budai borvidék. Élt 200 évet.*

Buda közel százötven éves török megszállása 1686. szeptember 2-án ért véget. Az egyesült keresztény seregek rohamának az utolsó budai török pasa már nem tudott ellenállni, s a vár a támadók kezére került. Néhány nap múlva Nyugat-Európa minden városában zúgtak a harangok, s hálaadó istentiszteleteket tartottak. Mindenki ünnepelt: Buda ismét a keresztényeké! Az itt élők ugyanakkor roppant súlyos árat fizettek a diadalért. A kor szokásainak megfelelően a győztes hadsereg katonái kedvükre gyilkoltak, fosztogattak, nem téve különbséget törökök és magyarok, katonák és polgári lakosok között.

A város újjászületése

Egyetlen ember sem maradhatott a városban az addig ott lakók közül. Az a néhány szerencsés ember, aki túlélte az ostromot, rabságba esett, s csak súlyos váltságdíj ellenében nyerhette vissza szabadságát. Buda több évszázados története így megszakadt, Zsigmond és Mátyás király csodálatos épületeiből is csak füstölő romok maradtak. A pusztulás a környező településeket ugyanígy érintette. Pest megyében a korabeli feljegyzések hatvanegy községről írnak, s a két hadjárat után mindössze háromban maradt lakosság! A hajdan virágzó, gyönyörű város és számos falu helyén csak lakatlan épületek maradtak.

A városnak és környékének újjászületése nehezen indult. A császári udvar érdekeinek megfelelően nem a lakóházakat építették elsőként újjá, hanem a város helyén maradt romhalmaz katonai védhetőségéről kellett gondoskodni. Csak ezután gondoltak a benépesítésre. A császár megbízásából *Kollonich* Lipót, esztergomi érsek kezdte szervezni a német telepések idecsalogatását, több éves adómentességet és egyéb kedvezményeket ígérve az új honfoglalóknak. A kamarai jócskán tartozott a hadjáratban résztvevő hadvezéreknek, s az adósság ellentételezéseként óriási birtokokat adományozott nekik. Az új földbirtokosok is támogatták a betelepítést. Több hullámban, csaknem félmillió német anyanyelvű érkezett Magyarországra a birodalom minden részéből.

Buda őslakosságát ekkor nem a magyarok, hanem a Balkánról korábban ide menekült *rácok* alkották. Ők is foglalkoztak szőlőműveléssel: a vörösbor adó kékszőlők meghonosítása az ő nevükhöz fűződött. A betelepítések megindulása után hamarosan a németek kerültek túlsúlyba. Budára főként *Württemberg*ből

és *Hessenből* érkeztek. Bár a többször pusztító pestisjárvány, és az újabb háború, a Rákóczi szabadságharc is visszavetette a fejlődést, 1720-ban mégis tizenkétezer lakosa volt már Budának.

„Bakator”, „Budai zöld” és „Schlamper”

A német telepések nagyrészt a német szőlő-bortermő területekről költöztek Magyarországra, s fejlettebb szőlőtermesztési és borászati ismeretekkel rendelkeztek, mint a török hódoltságban – a fejlődéssel lépést tartani nem tudó – a hazai gazdák. Ahogy a korabeli krónikás feljegyezte, *„ahol csak lehet, mindjárt szőlőt ültettek”*. Így egy-két évtizeddel a török kiűzése után újra szőlő borította a Buda-környéki hegyoldalakat. Hamarosan országos hírnévre tett szert a budai bor. A szőlőkultúra virágzása kovászként hatott a települések fejlődésére, a kapcsolódó iparágak vonzották a szakembereket, a bodnárokat, kádárokat, de az iskolázatlan napszámosok is munkalehetőséghez, s így biztos megélhetéshez jutottak általa.

Az első telepések még kizárólag a szőlőtermesztésből éltek. A később ide költöző iparosok és kereskedők jövedelemkiegészítésként foglalkoztak a szőlővel, borral. A gazdagabbak ekkor már napszámosokkal műveltették szőlőjüket. Kialakult egy hivatásszerűen szőlészettel-borászattal foglalkozó réteg, amely a napszámosok munkáját irányította. Ők voltak a *„Weinzirl”*-ek, a későbbi szóhasználat szerinti vincellérek.

A város vezetőinek, a királyi hivatalnokoknak és a legmódosabb polgároknak a Gellért-hegyen volt a szőlőjük, ezekből készültek a legértékesebb fehérborok. Külön színfolt volt a Sas-hegyen termett vörösbor, mely messze földön híressé vált.

A város érdeke kezdetben az volt, hogy a szőlőterület növekedjen, hiszen ez biztosította a legfontosabb jövedelmet. Az első pillanattól fogva pontos telekkönyvi nyilvántartást vezettek, s ezt állandóan ellenőrizték. Valamennyi szőlészeti munka, sőt a termelői borkimérés is szigorú szabályok szerint történt. A városi vezetés külön borellenőrző bizottságot állított fel. A szőlészettel, borászattal kapcsolatos munkák irányítója és ellenőre a *hegybíró* (*Bergmeister*) lett. Augusztustól százharminc csősz vigyázott a telepítésekre. Nemcsak a tolvajoktól kellett a szőlőt megóvniuk, hanem arra is vigyázniuk kellett, hogy senki se kezdje el a szüretet az engedélyezett időpontnál korábban. Mint minden bortermelő vidéken, Budán is éberen őrködtek, nehogy idegen bort hozzon valaki a városba.

A termesztett fehérbort adó fajták közül a legközismertebbek a *„Bakator”,* a *„Budai zöld”,* a *„Schlamper”,* és a *„Németdinka”* volt, a vörösbor pedig a *csókaszőlőből* és a *kadarkából* készült. A múlt század elejének jeles tudósa, *Schams* Ferenc egyik szakkönyvében így emlékezik meg a városról: *„Buda körül legyezőszerűen terül el szőlőtermővidéke... Bármely oldalról közelítjük is meg a várost,*

mindenünnen szembeszökik, de sehonnán sem lehet ezt a szőlőtermővidéket egyetlen pillantással teljes terjedelmében áttekinteni. Nincs is több olyan város Magyarországon, amely közvetlen környékén hasonló nagy, kiadós szőlőterületet tudna felmutatni. Ez a szőlőművelés képezi ezért Buda polgári lakosságának legnagyobb gazdagságát és csaknem kizárólagos jövedelemforrását.”

Buda mellett több közeli település is a szőlőtermesztésnek köszönhetette fejlődését. Ezek közül is kiemelkedik Promontor (mai nevén Budafok), mely a XIX. század végére az ország legnagyobb borászati központjává vált.

Jó évjáratok alkalmával a sikeres szüret végén óriási ünnepeket rendeztek. Se szeri, se száma a szüreti bálokról, felvonulásokról szóló krónikáknak, melyek a város aprajának-nagyjának egyaránt az év legemlékezetesebb ünnepét jelentették.

Magyarosítás több hullámban

Néhány kivételtől eltekintve valamennyi földrajzi elnevezés a XVIII. század elején alakult ki, mivel a török idők előtti nevek nagyrészt feledésbe merültek. Természetesen valamennyi új elnevezés német volt. E század végén Budán és közvetlen környékén hatvan dűlőt tüntettek fel a térképek, kivétel nélkül német nevekkal. (Ezévi I. számunkban foglalkoztunk ezekkel. – A szerk.)

A XIX. században lassan az egész országban megkezdődött az elmagyarosodás. Ez a folyamat legtovább épp Budán tartott, hiszen itt volt a legnagyobb a németek számaránya. 1847-ben Buda lakosságának még kétharmada német. Ezek az emberek – bár többségük alig beszélt magyarul – lélekben magyarokká váltak. A harmadik-negyedik generációhoz tartoztak,

akik már szülőföldjüknek mondhatták Magyarországot. Tisztelték bátor őseiket, akik új hazát választottak és közülük a reformkor során sokan támogatták Széchenyi országépítő munkáját.

A magyarosítás során a német földrajzi neveket egyszerűen lefordították, s attól kezdve azt használták. Így lett Kammerwaldból Kamaraerdő, Reiche Riedből Gazdagrét, Johannesbergből Jánoshegy, Deutschthalból Németvölgy, és így tovább. A szabadságharc leverésére emlékezve aztán a Kiegyezés idején sokan a nevüket is magyarosították, nem tudták megbocsátani Ferenc Józsefnek a magyar szabadság eltiprását. Ezért ma már viszonylag kevés az egyértelműen német családnevű budapesti polgár, de ha a nagyszülők vagy dédszülők nevét vizsgáljuk, szinte biztos, hogy az ősök egy része német volt.

A szőlő és borkultúra kétszáz éves virágzás után megszűnt, a filoxérvész elpusztította az ültetvényeket. A kár óriási volt, ám mire a védekezés módja ismertté vált, a fővárosi építkezések és a gyümölcsös kertek kiszorították a szőlőt e területről. A XX. századra már csak emléké vált a budai borvidék. Pest, Buda és Óbuda egyesülésével megszületett az ország új fővárosa, Budapest, ahol már nem jutott hely a szőlőskerteknek. Számos utcátábla azonban ma is eszünkbe juttathatja, hogy régebben nem benzingózt szagoltak az emberek a budai hegyoldalakon. Több tucat utcanév utal arra, hogy a helyi közutak a régi szőlődűlők helyén alakultak ki. (A Vincellér, Szőlőkert, Borszéki, Pinceszér, Borszőlő, Pince-mester, Nagyszőlős és sok más elnevezés.) Talán az ott lakók sem tudják, hogy honnan származnak e patinás nevek. Csak a kiskertekben lévő néhány szőlőtőke álmodhat a múlttól, amikor még messze földön híresek voltak az itt termelt kitűnő borok.

Kopcsay László

